

Колінець Л.Б.

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри міжнародної економіки
Тернопільського національного економічного університету*

Kolinets L.B.

*PhD, Associate Professor,
Doctoral Student of Department of International Economy
Ternopil National Economic University*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО ПОРЯДКУ: РОЛЬ КЕЙНСІАНСТВА ТА НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ

TRANSFORMATION OF WORLD FINANCIAL ORDER: THE ROLE OF KEYNESIANISM AND NEOLIBERALISM

Анотація. У статті висвітлено етапи трансформації світового фінансового порядку. Показано роль кейнсіанської теорії та неолібералізму у трансформації світового фінансового порядку. Встановлено, що існуючий світовий фінансовий порядок виявився нестійким і неспроможним вирішувати сучасні завдання та мінімізувати фінансові кризи. Також визначено, що в рамках неолібералізму вплив держави на світовий фінансовий порядок недооцінюється через занадто «вузький фокус», а в рамках кейнсіанства її роль вимагає вироблення інституційних та інших обмежень, які відповідають новим умовам перетворення фінансового порядку.

Ключові слова: світовий фінансовий порядок, кейнсіанство, неолібералізм, Бреттон-Вудська валютна система, фінансовий ринок.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток глобалізаційних процесів показав, що світове співтовариство, зіткнувшись із глобальною фінансовою кризою, виявилося не готовим їй протистояти. Існуючий світовий фінансовий порядок виявився нестійким і неспроможним вирішувати сучасні завдання.

Світовий фінансовий порядок формувався протягом декількох століть. Однак, основний вплив на нього справили кейнсіанська економічна теорія та в подальшому неоліберальні концепції. Для побудови ефективного нового світового фінансового порядку необхідне ґрунтовне вивчення причин сучасної фінансової нестабільності, які можуть полягати, в тому числі, і у теоретичних концепціях, що лягли в основу фінансового порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість як закордонних, так і українських вчених займалися питаннями дослідження формування світової фінансової архітектури та світового фінансового порядку. А. Кертапаніс та М. Герланд досліджували, зокрема, можливість повернення до використання принципів кейнсіанства при побудові нової світової фінансової архітектури [1]. Т. Пеллі приділяє увагу порівнянню ролі кейнсіанства та неолібералізму у формуванні економічних та фінансових систем [2]. Д. Харвей досліджує історичні аспекти розвитку неоліберальної концепції [3]. І кейнсіанство, і неолібералізм відіграли значну роль у формуванні та трансформації світового фінансового порядку. Однак, не всі аспекти цих процесів є достатньо вивченими.

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати наступні цілі даного дослідження:

- обґрунтувати роль концепцій кейнсіанства та неолібералізму у формуванні світового фінансового порядку;
- показати їх недоліки та слабкі місця;
- показати можливість формування нового світового фінансового порядку на основі новітніх теоретичних концепцій.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Друга світова війна спонукала США як провідну військово-політичну державу істотно зміцнити свою економічну і фінансову могутність, виступити ініціатором створення світового фінансового порядку, заснованого на верховенстві долара, і підтримувати його накопиченими у країні загальносвітовими золотими запасами. Теоретичним підґрунтям даного фінансового порядку стало кейнсіанство, що панувало тоді в США. За оцінкою кейнсіанців, ринкова структура економіки володіє внутрішніми «вадами» і нездатна до саморегулювання, що призводить до безробіття, інфляції, частих економічних криз та інших негативних наслідків. Для запобігання криз та забезпечення стабільності, за оцінкою Дж. Кейнса, необхідно проводити жорстку грошово-кредитну і фіскальну політику держави, а також розширювати сукупний попит через механізм мультиплікатора, (в тому числі, за рахунок соціальної складової – перерозподілу доходу держав на користь найменш забезпечених верств населення) [4]. У кейнсіанських уявленнях ринкова економіка є системою, що має, з одного боку, сильну тенденцію до рівноваги, а з іншого – володіє постійним джерелом нестабільності у вигляді нерівноважних фінансових ринків. При цьому криза виступає як результат негативних імпульсів, породжених фінансовими ринками у зв'язку з переважанням песимістичних настроїв. Державне втручання є бажаним, оскільки тільки воно здатне створювати позитивні стимули, які протидіють хвилі песимізму, а також нейтралізувати кризові тенденції та забезпечити кращі параметри рівноваги, ніж ті, які встановляться, якщо криза припиниться «природним» шляхом. Основоположною повинна була стати ідея про необхідність відмови від золотого стандарту і розвитку світової валютно-фінансової системи, заснованої на твердих валютних курсах і строгому міждержавному регулюванні міжнародних торгово-економічних і валютно-фінансових відносин [5, с. 7–10, 94–95].

Інституційне і юридичне оформлення світового фінансового порядку (фактично, американського фінансового порядку) відбулося в рамках Бреттон-Вудської валютно-фінансової конференції 1944 р., на якій вперше в історії були засновані міжнародні валютно-кредитні організації – Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР).

Крім того, на ній були визначені основні принципи функціонування даного порядку:

1. Оформилося законодавче закріплення системи золотодевізного (золотовалютного) стандарту, при якому золото як і раніше зберегло свою роль розрахункового засобу в міжнародній торгівлі. Центральні банки та урядові валютні органи країн-членів могли обмінювати належні їм долари на американське золото за фіксованим курсом – 35 доларів США за 1 тройську унцію.

2. В якості резервних і платіжних засобів крім золота в світовому обороті використовувалися долари США і фунти стерлінгів, які стали резервними валютами [6].

3. Велике значення приділялося діяльності міжнародних інститутів.

Незважаючи на прийняті рішення, Бреттон-Вудські угоди не змогли стабілізувати курси західноєвропейських валют. Девальвацію (або ревальвацію) своїх валют провели 37 країн. Тільки долар США до кінця 1949 р. зберіг свій золотий вміст, встановлений у 1934 р., незважаючи на те, що його купівельна спроможність усередині країни знизилася в порівнянні з довоєнним періодом майже вдвічі. Зниження курсів інших національних валют щодо долара сприяло тому, що долар став базою валютних паритетів, переважаючим засобом міжнародних розрахунків, валютою інтервенції і резервних активів. По суті, США встановили монопольну валютну гегемонію, світова валютна система фактично базувалася на доларовому стандарті.

Ключ до розуміння американського фінансового порядку знаходиться у двох ключових взаємопов'язаних суперечностях. По-перше, у той час як Р. Тріффін увів в обіг термін, котрий став відомим як «парадокс Тріффіна» (1960 р.), кредитна практика заледве могла миритись із системою Бреттон-Вудських домовленостей, за якими валютні курси були фіксованими [7]. Довгостроковий відтік капіталу США, який спричиняв постійний дефіцит платіжного балансу, викликав щодалі більший спротив на фоні зростаючого долара.

По-друге, громадські сили Нью-Йорка дотримувались виключно ліберальних принципів та воліли підтримувати американський фінансовий порядок всередині держави, у той час як їхнє зростаюче домінування у генерації світових кредитних ресурсів було неминучим. Загальні інтереси громадських сил Нью-Йорка опинилися під загрозою після того, як США, починаючи із 1963 р., відреагували на дилему Тріффіна введенням однобічного контролю за рухом капіталу, тим самим обмежуючи кредитну сферу, зосереджену в Нью-Йорку.

Можна також відмітити, що визначальною рисою американського фінансового порядку був довгостроковий міжурядовий та корпоративний відтік капіталу з економіки США. Він проявлявся в постійному довгостроковому дефіциті платіжного балансу, ефективно профінансованому за рахунок як готовності іноземних центральних банків тримати долари в якості резервів, так і ресурсами окремих осіб і фірм, зацікавлених у веденні свого бізнесу в доларах.

Піком процесу розхитування США як світового фінансового центру стали 1973–74 рр., тобто момент розвалу Бреттон-Вудської угоди у самий розпал нафтової кризи.

За висловом англійського економіста С. Стренджа, 1973 р. став знаковим і «ознаменував щось схоже на перехід на іншу швидкість» [8, с. 5–6]. Ескалація в'єтнамського конфлікту наприкінці 1960-х рр. призвела до посилення навантаження на платіжний баланс у США. 1971 р. став роком, коли президент Р. Ніксон скасував обмін долара на золото, тобто ту складову, яка лежала у самому серці Бреттон-Вудських угод. У той час як долар не переставав бути мішенню для спекулятивних атак на євrorинках, в основі цього так званого «струсу від Ніксона» лежало припущення, що відносна переоціненість долара стала причиною падіння конкурентоспроможності економіки США, призвела до збільшення безробіття і розхитувала платіжний баланс країни [9, с. 151]. Спроби зберегти фіксовані обмінні курси, підписавши Смітсонівську угоду, в якій розглядалася прив'язка долара до японської ієни і німецької марки, а також регуляція обмінних курсів за допомогою взаємодії центральних банків, у кінцевому підсумку провалилася, і у 1973 р. було прийнято плаваючий обмінний курс. Усе це разом узятє – Ніксонівський шок, нездатність американської адміністрації дотримуватися Смітсонівської угоди, а також прихильність США до плаваючих обмінних курсів – лягло в основу фінансової політики «неприйняття рішень», яка призвела до фактичного збільшення значущості ринкового чинника у кредитній політиці [8, с. 38–40; 10, с. 209–210].

Таким чином, колапс фінансової системи, заснованої на Бреттон-Вудських угодах, що трапився внаслідок американської нерозбірливості в методах, став необхідною передумовою остаточного краху американо-центричного фінансового порядку.

Дестабілізація світової економіки, що наступила після нафтової кризи 1973 р., проявилася в тому, що С. Фогель називає «політикою економічного спаду» [11, с. 39–41]. Уряди провідних країн зіштовхнулися з так званим «довгим бумом» 1950-х та 1960-х рр. та «фіскальною кризою», що з'явилася у результаті поєднання економічної «стагфляції» та зростаючого попиту на державні витрати [12].

Розвиток таких подій вдарив прямо в серце політики виробництва та конфігурації соціальних та політичних відношень влади, які були формою національного благополуччя державного суспільства [13, с. 270–279].

Під впливом доктрини монетаризму М. Фрідмана в більшій чи меншій мірі в різних державних суспільствах стагфляція та фіскальна криза почали проявлятися відмовою від кейнсіанського макроекономічного формування політики та анкетуванням про державне втручання в економіку [14; 15, с. 7–35]. Монетаристський експеримент кінця 1970-х – початку 1980-х рр виявився першим кроком нової переважаючої неоліберальної економіки. Неолібералізм звинувачував організовану працю та уряди за ряд надмірних вимог підвищення заробітної плати та за витрати, які «витіснили» приватні інвестиції. І ринок праці, і уряд, як стверджувалось, потребували коммодифікації дисципліни, що забезпечувалось механізмом ринку. Такі ідеї знайшли своє відображення в слоганах змагання, ефективності, гнучкості та надійності, у впевненості в тому, що ринкові соціальні відносини є природним продуктом властивої людям економічної раціональності, які й сьогодні продовжують формувати економічні стратегії провідних державних урядів.

На зміну кейнсіанству, як бачимо, прийшла нова епоха неолібералізму, початок якої був покладений Ямайською валютною системою. 7–8 січня 1976 р. на Ямайці відбулася зустріч Тимчасового комітету, на якій було прийнято поправки до Статуту МВФ. Зміни до Статуту, запропоно-

вані на Ямайській (м. Кінгстон) зустрічі, набули чинності з 1 квітня 1978 р.

Принципами Ямайської валютної системи стали: повна демонетизація золота; впровадження плаваючих валютних курсів; надання спеціальним правом запозичення МВФ статусу головного резервного активу і міжнародної розрахункової одиниці; поліцентричність побудови грошово-валютної світової валютної системи.

З переходом на Ямайську міжнародну валютну систему особливу перевагу отримала економіка США. Завдяки переходу до Ямайської валютної системи США отримали можливість безконтрольно проводити емісію своєї грошової одиниці, яка стала провідною в міжнародних валютних резервах і головним засобом платежу в світових розрахунках [16].

Практика показала, що режим плаваючих валютних курсів не забезпечив їх стабільності і збалансованості розрахунків між країнами. Центральні банки витрачали великі кошти на валютні інтервенції. Тому згодом було посилено регулюючу роль МВФ щодо країн-членів, розширено межі взаємних кредитів через МВФ для покриття дефіцитів платіжних балансів, посилено координацію міжнародних фінансових організацій.

Таким чином, Ямайська валютна система, створена на основі неоліберальної концепції, також не забезпечила належної валютно-фінансової стабілізації. У той же час посилювалися дискусії щодо ролі неолібералізму у формуванні світового фінансового порядку та забезпеченні стабільності фінансової системи.

З одного боку, деякі вчені трактують неолібералізм як процес дерегулювання фінансового ринку, для якого характерні послаблення контролю над банківським сектором і транснаціональний рух капіталу. На обговорення реформ світового фінансового ринку в значній мірі вплинуло питання дерегулювання, за словами декількох вчених, через відсутність регулювання та контролю фінансового ринку інвестори та фінансові підприємства створили умови для фінансової кризи, торгуючи все більш складними цінними паперами, забезпеченими активами [17; 18].

З іншого боку, деякі вчені доводили, що неолібералізм проявляє себе не в мірі регулювання фінансового ринку, а в зміні форм цього регулювання. Ця друга сторона неолібералізму є процесом контр-регулювання як деполітизації, або переходу регулятивної діяльності на технократичні, обмежені установи, переважно державних фінансів (міністерства фінансів та центральні банки), та приватні фінансові установи. Ми поділяємо погляди тих, хто вважає неолібералізм процесом відгородження фінансових ринків від державної перевірки та політичного конфлікту, показуючи, що не дерегулювання, а саме неоліберальне регулювання призвело до нестабільності світових фінансових ринків.

Широко неоліберальний курс, взятий політикою економічного спаду, мав деякі важливі наслідки для формування сучасного фінансового порядку. Перший і найбільш явний – неоліберальна політична економіка була в серці виникнення гіперліберальних соціально-державних форм США та Великої Британії, які, як було зазначено, зробили багато для підтримання позицій соціальних сил Нью-Йорка та Лондона в формуванні сучасного порядку.

Другий і більш загальний – неоліберальна політика забезпечує протистояння капіталу економічному спаду, також була важливою для забезпечення загальної фінансiалiзацiї свiтових кредитних практик.

Третій – світова кредитна практика тісно взаємопов'язана зі стратегічним відношенням до сучасної державної реструктуризації. Зіштовхнувшись з фіс-

кальною кризою та відхиленими підвищеннями податків для фінансування затрат, уряди стали впевненішими у собі, ніж протягом американського фінансового порядку, після звернення до суверенної кредитної практики для покриття бюджетного дефіциту.

Четвертий – неоліберальна політика, що відреагувала на економічний спад шляхом широкого надання більшої свободи для капіталу, живила подальший розвиток офшорного простору в сучасній світовій кредитній практиці. Офшорний простір відразу ж звільняє багатонаціональні компанії та провідні банки для реструктуризації вздовж лінії, запропонованої неолібералізмом, у той час маючи на увазі, що внутрішньодержавні соціально-економічні відносини можуть бути і надалі оподаткованими.

Загалом, неоліберальна політика економічного спаду складала умови для ширшого світового порядку, які продовжували надихати лібералізацію та дерегуляцію світових кредитних практик і фактично центральне положення держави та суспільних сил Нью-Йорка та Лондона у формуванні сучасного фінансового порядку.

Регулятивна ціль неолібералізму доводить, що повторення світових фінансових криз відбувається через те, що творці установ міжнародного економічного управління недостатньо включили кейнсіанське розуміння недосконалості ринкового механізму, зокрема короткострокового, і таким чином потребують сильнішого контролю над світовими фінансовими операціями.

Сучасний фінансовий порядок, який базується на неолібералізмі, не зміг повноцінно виконати свого завдання із забезпечення стабільності глобальної економічної та фінансової системи. Багато вчених, з думками яких ми погоджуємося, вбачають причину цього саме у використанні неолібералізму як теоретичної основи порядку. Так, одним з критиків неоліберальної концепції є Г. Колодко, який вбачає причини останніх фінансових криз саме в неолібералізмі. Він вважає, що остання криза – криза фундаментальна, системна криза сучасного капіталізму, а точніше – його неоліберальної мутації, яка правила протягом останнього покоління в значній частині світу [19, с. 129]. На думку Г. Колодко, на зміну неолібералізму повинен прийти новий прагматизм, в основі якого лежала б розроблена автором теорія збігу обставин розвитку.

Критичний погляд на сучасний фінансовий порядок та на діяльність фінансово-кредитних організацій в рамках цього порядку має і Джозеф Стігліц. Він переконаний, що МВФ з часу свого заснування не впорався з поставленими перед ним завданнями сприяти глобальній стабільності. Політика, яку проводив МВФ, особливо передчасна лібералізація ринку капіталу, зробила свій внесок в глобальну нестабільність [20, с. 37].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Незважаючи на значну критику з боку провідних економістів та невтішні результати від впровадження лібералізації на сучасному етапі залишається невід'ємною частиною економічної політики більшості держав, безпосередньо впливаючи на нинішній світовий фінансовий порядок. При цьому її основними параметрами є: установка на економічне зростання і над-продукт; свобода конкуренції; відкриття національних економік для світового ринку; догляд держави з економіки і «дерегламентація»; приватизація з метою підвищення рентабельності. Невідповідність неоліберальної парадигми сучасних умов розвитку фінансового порядку та світової економіки і стало однією з ключових причин виникнення світової кризи 2007 р., створюючи тим самим об'єктивну необхідність для створення іншої економічної теорії, що відповідає сучасним реаліям розвитку глобаль-

ної економіки і фінансів. Стає очевидним, що в рамках неолібералізму вплив держави на світовий фінансовий порядок недооцінюється через занадто «вузький фокус»,

а в рамках кейнсіанства її роль вимагає вироблення інституційних та інших обмежень, які відповідають новим умовам перетворення фінансового порядку.

Список використаних джерел:

1. Cartapanis A. Herland M. The reconstruction of the International Financial Architecture: Keynes' revenge / A. Cartapanis, M. Herland. – [Electronic resource] – Access mode: http://www.personal.ceu.hu/students/05/Corina_Haita/financial%20crises%20review/4177422.pdf.
2. Palley I.T. From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms in Economics / I.T. Palley. – [Electronic resource] – Access mode: http://fpif.org/from_keynesianism_to_neoliberalism_shifting_paradigms_in_economics/.
3. Harvey D.A. Brief History of Neoliberalism / D. Harvey – 2007. – [Electronic resource] – Access mode : <http://www.sok.bz/web/media/video/ABriefHistoryNeoliberalism.pdf>.
4. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс // Истоки – Вып. 3. – М.: ГУ-ВШЭ – 1998.
5. Бункина М.К. Валютный рынок / М.К. Бункина. – М. : АО «ДИС», 1995. – 112 с.
6. Беляев М.И. Экономика. [Текст] / М.И.Беляев. – М. : Новое мышление. 2006 г. – 326 с.
7. Triffin R. Gold and the Dollar Crisis: The Future of Convertibility, New Haven / R. Triffin. – CT: Yale University Press, 1960.
8. Strange S. Casino Capitalism / S. Strange. – Oxford: Blackwell, 1986 – P. 5–6.
9. Brett E.A. International Money and Capitalist Crisis: The Anatomy of Global Disintegration / E.A. Brett. – London: Heinemann Educational, Boulder, CO: Westview Press – 1983.
10. Walter A. World Power and World Money: The Role of Hegemony and International Monetary Order / A. Walter. – Revised Edition, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf., 1993. – P. 209–210.
11. Vogel S.K. Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries / S.K. Vogel. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1996. – P. 39–41.
12. O'Connor J. The Fiscal Crisis of the State / J. O'Connor. – New York: St Martins Press, 1973.
13. Cox R.W. Production, Power and World Order: Social Forces and the Making of History / R.W. Cox. – New York: Columbia University Press, 1987. – P. 270–279.
14. Clarke S. Capitalist crisis and the rise of monetarism, in R. Miliband, L. Panitch and J. Saville (eds) Socialist Register / S. Clarke. – London: The Merlin Press, 1987.
15. Van der Pijl K. Ruling classes, hegemony, and the state system / K. Van der Pijl. – International Journal of Political Economy, 1989. – P. 7–35.
16. Хаустова В.Е., Громыко Н.К. Валютная система и мировые кризисы / В.Е. Хаустова, Н.К. Громыко // Проблеми економіки, 2010 – № 4. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2010-4_0-pages-9_12.pdf.
17. Johnson S. Too Big to fail or too big to save?, Testimony before the Join Committee of the US Congress Hearing, “Too Big to fail or too big to save? Examining the system threats of large financial institutions” / S. Johnson. – 21 April 2009.
18. Pollin R. Tools for New Economy / R. Pollin. – Boston Review, January/February. – [Electronic resource] – Access mode: < <http://new.bostonreview.net/BR34.1/pollin.php>>
19. Колодко Г.В. Глобалізація, трансформація, кризис – що далі? / Г.В.Колодко – М.: Магістр, 2015. – 176 с.
20. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Дж. Стігліц. – пер. з англ. – К.: Вид.дім «КМ Академія», 2003. – 252 с.

Аннотация. В статье рассматриваются этапы трансформации мирового порядка. Показана роль кейнсианской теории и неолібералізма в трансформации мирового порядка. Установлено, что существующий мировой финансовый порядок оказался неустойчивым и неспособным решать современные задачи и минимизировать финансовые кризисы. Также определено, что в рамках неолібералізма влияние государства на мировой финансовый порядок недооценивается из-за слишком «узкого фокуса», а в рамках кейнсіанства его роль требует выработки институциональных и других ограничений, которые соответствуют новым условиям преобразования финансового порядка.

Ключевые слова: мировой финансовый порядок, кейнсіанство, неолібералізм, Бреттон-Вудская валютная система, финансовый рынок.

Summary. In this article have been shown the stages of transformation of the global financial order. It's detected the role of Keynesian theory and neo-liberalism in the transformation of the global financial order. It was established that the existing global financial order was unstable and unable to solve current tasks and minimizing financial crisis. Also determined that under neoliberalism impact on the world financial order is underestimated because of too “narrow focus” and within its role Keynesianism requires making institutional and other constraints that meet the new conditions of converting financial order.

Key words: world financial order, Keynesianism, neoliberalism, Bretton Woods monetary system, financial market.